

SOCIAL EPISTEMOLOGY AS A CRITIC OF THE KNOWLEDGE SOCIETY

O.Tymoshenko

Abstract. *This author is not interested in positioning «knowledge problem» in the sense of reasoning. He tends to suppose that «reasoning», «reliability» and «belief» are connected with edge research of basis knowledge, namely: activity, embracing, «policy of knowledge» in the terms of social epistemology. Fuller arises the problem of «producing knowledge». He highlights the importance of political, institutional, organizational, economical context for philosophical belief. He compares social epistemology with «knowledge policy» as well as «knowledge management».*

Keywords: *epistemology, social epistemology, knowledge, social, knowledge policy, collective belief, cognitive division of labor*

УДК 1(091:34)

ФЕНОМЕН ПРАВОСВІДОМОСТІ У ФІЛОСОФСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ

В. П. КУЛЬТЕНКО, кандидат філософських наук,
кафедри філософії

ORCID 0000 0002 4313 8494

**Національний університет біоресурсів
і природокористування України**

E-mail: kultenko@ukr.net

Анотація. У сучасному світі фіксується гносеологічна криза, зокрема у царині права. Вона виникає внаслідок впливу процесів глобалізації на свідомість та виявляється у нездатності індивіда досягнути складні реалії сьогодення, адекватно реагувати на зміни в сучасному просторі. Пропонується гносеологічно-правовий шлях подолання кризи. Для цього досліджуються пріоритетні правові системи сучасного глобалізованого соціуму та їхня дієвість в умовах транзитивних суспільств. Виявляється взаємна залежність аксіологічних констант буття індивіда та соціальних орієнтацій у феномені права та правосвідомості. Досліджується процес формування правосвідомості індивіда як прояв духу власної правосуб'єктності через засвоєння об'єктивного історичного досвіду людства. Правосвідомість постає результатом системної цілісності категорій справедливості, верховенства права, свободи, обов'язку, закону тощо.

Ключові слова: право, правосвідомість, філософія права, природне право, позитивне право, закон

Актуальність. Право й правосвідомість є орієнтирами, на які має спиратись позитивне законодавство у разі (за) впровадження суспільних норм.

Правосвідомість є складовою світогляду. На філософському рівні світогляду формується правосвідомий рівень особистості, що звільнилась від нав'язаних стереотипів поведінки та мислення, від зовнішніх авторитетів, звички бути керованою зовні, уникаючи відповідальності. Правосвідомість визначає позитивний закон як зовнішній щодо ідеї права. Він не завжди відповідає ідеалам вищої справедливості, часто містить в собі ниці або утилітарні прагнення, пов'язані з обставинами часу. Внутрішньо ж усвідомлюване право корелює з нормами моралі, з етичними ідеалами, що складають скарбницю світової мудрості, культури.

Філософський рівень світогляду містить принцип верховенства права, засади вищої справедливості та загальнолюдської моралі. У сучасному світі на рівні права та правосвідомості відбуваються зміни, викликані глобальними тенденціями взаємозближення права та законодавств різних країн. Інтенсифікація співпраці українського соціуму зі світовою спільнотою посилює взаємний вплив міжнародного та національного права. Ця обставина детермінує інтернаціоналізацію або гомогенізацію права, що являється однією з основних тенденцій розвитку права в ХХІ столітті. Актуалізується потреба формування правосвідомості суспільства.

Аналіз досліджень та публікацій. Об'єктом дослідження є право, як духовний ідеал, в якому реалізуються теоретичні конструкти та практичні прагнення людей щодо справедливого гармонійного суспільного життя та особливості його буття в умовах глобалізованого світу. В історії філософії проблеми буття права, його кореляцію із законом досліджували такі мислителі, як Г. Гроцій, Т. Гоббс, Б. Спіноза, Д. Локк, І. Кант, І. Фіхте, Г. Гегель, К. Маркс. Осмисленню тенденцій розвитку права в період транзитивних змін присвячені роботи В. С. Нерсисянца, В. П. Андрущенко, М. Михальченка та ін. Дослідження особливостей сучасного глобалізованого світу, проблемність його існування здійснюють Е. Томпсон, Т. Спайбі, І. Валлерстайн, Дж. Сорос, А. Неклесса, А. Печчеї, А. Панарін, В. Хорос, О. Г. Білоус, Д. Г. Лук'яненко, І. Кононов, В. В. Гаврилюк, В. К. Левашов та ін.

Метою роботи є висвітлення гносеологічної кризи, зокрема у царині права, що виникає внаслідок впливу процесів глобалізації на свідомість та виявляється у нездатності індивіда досягнути складні реалії сьогодення, реагувати на зміни в сучасному просторі. Пропонується гносеологічно-правовий шлях подолання кризи.

Результати дослідження та їх обговорення. Історичне розрізнення між філософією та правом привело до того, що традиційним полем діяльності для юристів та юриспруденції є позитивне право, тоді як філософія та філософи розробляли питання, далекі від позитивного правознавства та практичної правової діяльності. Філософія займалася пошуком ідеального права та ідеальної правової системи. Через це у філософії простежується тенденція протиставлення природного та позитивного права, що зменшує практичну корисність філософсько-правових здобутків. Тому завданням сучасної філософії права є розуміння права з урахуванням емпіричного матеріалу. Адже ігнорування позитивно-правових практик не дозволяє в повній мірі з'ясувати онтологічні підвалини права, його есенційні характеристики. Правовий ідеал та реальне життя виявляються роз'єднаними.

Перед сучасною філософією права стоїть завдання узгодити апіорний філософсько-правовий ідеал з практичними показниками суспільного розвитку на ґрунті міждисциплінарного системного вивчення останнього. Проте, на відміну від правознавства, юриспруденції філософія критично, а не догматично ставиться й оцінює правові поняття, як то: держава, закон, злочин, покарання тощо. Це дозволяє з'ясувати онтологічний статус права та розв'язати суперечливості правових колізій, що виникають в сучасному світі. Становлення права як соціального інституту наповнило природно-правові конструкції практичним змістом. Право постало засобом легітимації владних повноважень. Подальше дослідження права привело дослідників до вивчення змісту природного та позитивного права.

Філософське збагнення правової реальності почалося з розмежування права на природне й позитивне. Позиція І. Канта оцінюється як природно-правова. Протилежною є позиція Г. Гегеля, для якого право є шаблем для розгортання абсолютного духу. Діалектика цього процесу у нього виглядає так: ідея абсолютного права – мораль, моральність. Таким чином ідея права реалізується в єдності поняття права та наявного його буття. Гегель переконаний, що філософія права здатна діалектично досягнути право у єдності конкретного та загального. Система права є царством реалізованої в законній формі свободи, законодавче оформлення права надає йому всезагальності та визначеності. Тоді як протиставлення права й закону, природного й позитивного права заважає дієвості права.

Природно-правовий підхід розвивався у філософії Г. Гроцієм, Т. Гоббсом, І. Кантом та ін. В його межах розв'язання юридичних проблем пов'язується з цінностями свободи, прав людини на життя, незалежність тощо. Цей підхід позначений абсолютною безумовністю, категоричністю дії вимог права. У його межах була розроблена теорія суспільного договору (Гоббс, Х. Томазій) для з'ясування механізмів правового походження держави. Природне право є апіорною основою законодавства, з якої починається розумова розробка позитивного права й закону. Якщо джерелом позитивного права є договір, тобто право виникає з моралі, воно стає мірою свободи та засобом її реалізації. Так розумів суть права Кант, наголошуючи, що воно є сукупністю умов, що узгоджують сваволі різних людей за спільним правилом свободи. Гегель наполягав на волі як підставі права, світ духу в процесі саморозгортання породжує себе у праві як в іншій природі.

Для позитивістських течій англосаксонської сім'ї поширеною є ідея живого права, плідна для подолання розриву між реальним та паперовим правом. Сформувались два підходи: телеологічний та технологічний щодо розуміння глобальної та конкретної мети права. Перший найвищою метою права бачив досягнення справедливості. У деяких випадках вона не може досягатись загальним шляхом, тому потребує особливих технік (технологічний підхід). Так формується прецедентне право як методологія вирішення нетипових випадків, при цьому право втрачало свій моральний статус, функціонуючи лише як метод.

У цілому, протистояння між прихильниками природно-правової та позитивістської традицій виявило позитивні моменти та недоліки кожного. Юридичний позитивізм плідний у конкретних ситуаціях, проте звужує право, прирівнюючи його до закону або волі законодавця. Природно-правовий підхід

узгоджує право з мораллю, стверджує невід'ємність прав від природи людини, однак не створює єдину загальновизнану концепцію права.

Мету соціального розвитку можна визначити як прагнення повної реалізації прав людини. Її повне досягнення неможливе, однак необхідною обставиною є подолання розриву між природними, юридичними та фактичними правами. Інститути громадянського суспільства володіють потенціалом для його подолання. У сучасному глобальному світі державні інститути покликані в першу чергу протистояти загрозі насильства, світового тероризму, поширення економічних криз, пандемічних хвороб тощо. У межах сучасної філософії права правовий позитивізм та ідея природного права постають двома методологіями правознавства.

Право формується як перетворена мораль, коли в суспільстві трапляється моральна криза на тлі відсутності ґрунту для формування єдиної історичної або релігійної традиції. Право стає рятівною можливістю єдиної моральної вимоги. Проте між ними можливі й суперечності, головною причиною яких є відставання законодавства від суспільного розвитку, коли формальна визначеність права в законі вже не влаштовує суспільство. Головним призначенням моралі щодо права є його оцінювання: чи відповідає воно етичним цінностям. Конфлікт моралі й права пояснюється розбіжностями їхнього статусу: по суті це – конфлікт внутрішнього ідеалу (справедливості) та зовнішнього регулятива. Між ними можливий компроміс, який втілюється у формі правового договору, де головним предметом виступає справедливість як міра належного й можливого. Етико-правове, а не ідеально-абстрактне підґрунтя справедливості дозволяє враховувати конкретність характеру, мотивів поведінки різних індивідів, об'єднаних умовами правового договору.

Формування етико-правової концепції справедливості можливе на засадах активізації філософського рівня свідомості, коли чистий розум дедуковано визначає правомірне із єдиного морального начала в собі. За таких обставин мораль постає розумом в однозначності його вибору, що не примушує до моральної дії, а заявляє про право індивіда на неї. Отже, етичний саморозвиток органічно переходить у правосвідомість як найвищу форму свого практичного здійснення. Невпорядкованість нормативного та правового аспектів правопорядку в період соціальних змін спричиняє зниження імперативної значущості законів, норм, правил. Вони заломлюються через внутрішні регулятори діяльності індивіда (знання, інд. норми та цінності), спричиняючи екзистенціальну кризу людини, відчуженої від суспільства, в якому руйнуються традиційні інститути, орієнтири, ідеали, змінюється вектор розвитку. Ефективність морально-правового регулювання залежить від внутрішньої злагодженості всіх системних елементів, оптимізації співвідношення особистих і загальних інтересів.

Класики філософської думки сходилися на думці, що моральним джерелом для позитивного законодавства є право – природне, звичаєве або дедуковане розумом із загального морального начала в собі. Воно є межею для розділення моралі й закону. Через право мораль знаходить свою легітимацію в законі. Динаміка історичних змін філософсько-правових концепцій отримала чітко виражене соціологічне забарвлення. У кризові періоди історії природним правом обґрунтовувалась необхідність змін у правовій системі. Після закінчення процесу перетворень і настання відносної стабільності посилювалися позиції правового позитивізму. Нарешті, після радикальних змін

в суспільстві наступала переоцінка цінностей і на перший план знову виходила теорія природного права.

Висновки. Об'єднання людей у громадянському суспільстві потребує розвиненої правосвідомості як складової світогляду в його духовно-практичній мотиваційно-діяльній спрямованості. Мораль і право є нормативно-ціннісними регуляторами стосунків в суспільстві, важливими комунікативними системами державного і суспільного життя. Їх соціальна цінність полягає в здатності підпорядкувати та узгодити інтереси особи, окремих форм спільності з інтересами ширших спільнот, суспільства в цілому. Мораль і право відображають уявлення членів соціуму про належне і справедливе, вимагають від них законослухняної поведінки. Вони наділяють особу певними правами і свободами, а у разі невиконання обов'язків застосовують до порушника норми відповідальності. Цим фіксується комунікативний аспект пріоритетних соціальних регуляторів, що надають соціальним зв'язкам стійкості та визначеності, оскільки в таких умовах поведінка людей детермінується соціальними пріоритетами, підпорядковується справедливим і законним вимогам.

ФЕНОМЕН ПРАВОСОЗНАНИЯ В ФИЛОСОФСКОЙ ТРАДИЦИИ

В. П. Культенко

Аннотация. В современном мире фиксируется гносеологический кризис, в частности в области права. Он возникает вследствие влияния процессов глобализации на сознание и проявляется в неспособности индивида понять сложные реалии, адекватно реагировать на изменения в современном пространстве. Предлагается гносеологически-правовой путь преодоления кризиса. Для этого исследуются приоритетные правовые системы современного глобализирующегося социума и их эффективность в условиях транзитивных обществ. Обнаруживается взаимная зависимость аксиологических констант бытия индивида и социальных ориентаций в феномене права и правосознания. Исследуется процесс формирования правосознания индивида как проявление духа собственной правосубъектности сквозь усвоение объективного исторического опыта человечества. Правосознание выступает результатом системной целостности категорий справедливости, верховенства права, свободы, обязанности, закона и тому подобное.

Ключевые слова: право, правосознание, философия права, естественное право, позитивное право, закон

PHENOMENON OF RIGHTS IN PHILOSOPHICAL TRADITION

V. Kultenko

Abstract. In today's world, epistemological crisis, in particular, in the realm of law, is recorded. It arises as a result of the influence of processes of globalization on consciousness and manifests itself in the inability of the individual to comprehend the complex realities of the present, adequately respond to changes in the modern space. The epistemological and legal way to overcome the crisis is proposed. For this purpose, the priority legal systems of the modern globalized

society and their effectiveness in the conditions of transitive societies are investigated. It turns out the mutual dependence of the axiological constants of being an individual, social orientations in the phenomenon of law and justice. The process forming the consciousness of the individual as a manifestation of the spirit of his own personality through the assimilation of the objective historical experience of mankind is researched. Legal awareness is the result of the systemic integrity of the categories of justice, the rule of law, freedom, duty, law, etc.

Keywords: law, legal consciousness, philosophy of law, natural law, positive law, law

УДК 159.964.2

STATE FORMING PARAMETERS OF HUMAN SELF-DETERMINATION IN SOCIETY AND THE STATE (PHILOSOPHICAL IDEAS OF JACQUES MARITAIN)

I. MATVIENKO, PhD in philosophy,
Assistant Department of Philosophy NULES Ukraine,
ORCID 0000 0002 0606 0544
E-mail: malushka20@ukr.net

Abstract. *The article presents the analysis of philosophical ideas Jacques Maritain, which gives special meaning to the concept of «nation», «state» and «civil society». The main purpose of the article is the consideration of the problem of man, the nation, the state and civil society taking into account the work of the famous French philosopher. Political society requires the highest ruling organ of the state. The main goal of any government should be fairness within the territorial limits of this state, but not devoid of political control of society, through the internal structure of this society – the people. The state acts as the authority that is given the right to use power and coercion, but the state exists for the people. The people is a large number of human individuals who have teamed up with fair laws, in mutual friendship and in the name of the greater good of their human existence, constitute a political society. The state is a part of political society, both interested in keeping the law, maintaining the General welfare and public order, as well as manage public Affairs. The state is represented as a set of different institutions that are connected like clockwork. But the state, as well as the people and civil society do not have sovereignty rights and duties, and the only one who has this sovereignty is God.*

Keywords: people, nation, state, society, community, civil society, political community.

Introduction. The question of building a democratic society is quite acute in time in Ukraine. It is important for Ukraine to determine who is the main person in the state: civil society or the state itself? Political society needs a higher